

RUSUH Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi/**RUSUH** Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences

ISSN: 2791-7398

June/Haziran 2022, 2 (1): 182-193

rusuhdergisi@usak.edu.tr

Mâide Sûresinde Kıraat Farklılığı Olan Bazı Ayetlerin Tefsire Etkisi

The Effect Of Some Verses With A Difference In Qiraah On The Meaning

Sadullah Tilkitaş

Doktora Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri

PhD Student, *Uşak University, Graduate Education Institute, Basic Islamic Sciences*

Uşak, Turkey

sadullah.tilkitas@usak.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5748-7575>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received: 24.04.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 17.6.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.6.2022

Cilt/Volume: 2

Sayı/Issue: 1

Sayfa/Pages: 182-193

Atıf/Cite as: Tilkitaş, Sadullah. "Mâide Sûresinde Kıraat Farklılığı Olan Bazı Ayetlerin Tefsire Etkisi [The Effect Of Some Verses With A Difference In Qiraah On The Meaning]". *Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi - Rusuh Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences* 2/1 (Haziran 2022):182-193

İntihal/Statement of Publication Ethics: Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğu onaylanmıştır. /This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright: 2022 by Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Uşak, Turkey

MÂİDE SÛRESİNDE KIRAAT FARKLILIĞI OLAN BAZI AYETLERİN TEFSİRE ETKİSİ**Öz**

Kur'an-ı kerim'in anlaşılması ve tev'il edilmesinde kıraat farklılıklarının büyük bir öneme sahip olduğu bilinmektedir. Bu farklılıklarla kelimedede ortaya çıkabilecek değişiklik kimi zaman manaya tesir etmekte ve farklı fikhî yorumların ortaya çıkmasına da olanak sağlamaktadır. Kur'an-ı kerim ile çok yakın ilişkisi olan kıraat ilmi, amelî yönü itibariyle Resûlullah'a (a.s) kadar varmakta iken nazarî yönü itibariyle de hicrî ikinci asra kadar gitmektedir. Kıraat ilmi, Kur'an lafızlarının kelimelerindeki farklılık ve okunuşlarındaki keyfiyeti konu edinmektedir. Bu okuyuşlar ile bazı durumlarda ayetler farklı anlamlar kazanabilmektedir. Bazı müfessirler ayetleri izah ederken kıraat farklılıklarına da değinmektedirler. Ayetlerin kıraat farklılıklarıyla tefsir edilmesi Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasına fırsat sunacaktır. Kıraat farklılıkları bazı durumlarda ayetlerin anlamını etkilemiştir. Telif edilmiş birçok meal ve tefsir çalışmaları belli bir kıraate göre yazıldığından farklı kıraatler ile ortaya çıkabilecek anlam bütünlüğünden uzaktır.

Bu makalede, Mâide sûresindeki bazı ayetlerin kıraat farklılıkların meale yansımasının neticelerini ortaya koymak amaçlanmış ve ayetlerdeki anlam zenginliğinin araştırılması konu edinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kıraat, Mâide Sûresi, Meâl, Âyet.

THE EFFECT OF SOME VERSES WITH A DIFFERENCE IN QIRAAH ON THE COMMENTARY**Abstract**

It is known that the differences in recitation have a great importance in understanding and interpreting the Qur'an. The change that may occur in the word with these differences sometimes affects the meaning and allows the emergence of different fiqh interpretations. The Qiraah Science which has a very close relation with Quran has reached towards The Prophet of God in terms of its practice in addition that it has been going to the Hijri Second Century in terms of theory. The Qiraah Science has examined the Quran's remarks differences and their pronunciations. The verses has been able to gained different meanings with these readings in some cases.

Some interpreters have also paid attention to the Qiraah differences while commenting the verses. The explanation of verses with Qiraah difference will provide the Quran's better understanding. The Qiraah differences, in some cases, have affected the meanings of verses. Many copyrighted translation and commentary studies are far from the whole meaning that may come out with different qiraahes because of the fact that they have been written according to a certain Qiraah. In this article, it has been aimed to put forward the result of some of the Qiraah differences reflection in some verses to the translation in the Surah al-Maide and it has been pointed out to the searching of the meaning richness in verses.

Keywords: Quran, Qiraah, Surah al-Maide, Translation, Verse

Giriş

Allah Resûlü, her yıl Kur'ân-ı Kerim'i Cebrail'den (a.s) dinlemiş ve aynı şekilde Cebrail'e (a.s) okumuştur.¹ *فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ وَرَبِّكَ* "Biz onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et"² emri gereğince vahyi tüm dikkatiyle ondan almış ve ashabına aynı şekilde aktarmıştır. Ashâb-ı kirâm da Kur'ân-ı Kerim'i Hz. Peygamber'den (a.s) öğrendiği şekilde okumuşlardır.³

Resûl-i Ekrem, *"Şüphesiz bu Kur'ân yedi harf üzere nâzil olmuştur. Onlardan hangisi kolayınıza gelirse öyle okuyunuz"*⁴ buyurarak Kur'an'ın yedi harf üzere indiğini belirtmiştir. "Yedi harf" üzerine alimler farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Zührî (ö. 124/741), Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838) ve İbn 'Atiyye'nin (ö. 383/993) görüşüne göre söz konusu "yedi harf", yedi lehçe anlamında olup bunlar da Arap lehçelerinin en fasihi olan yedisidir. Bununla birlikte yedi harfin Kur'an-ı Kerim'deki imâle, terkîk, tağlîz, izhar, idgâm, med, kasr⁵ olduğu söylenmiştir ki Araplar arasında bunların farklı söyleniş tarzları olmasından dolayı onlara kolaylık olması içindir. Yedi harften maksadın kırâat-ı seb'a olduğu da söylenmiştir ki müfessirlerden bazıları kırâat-ı seb'a'nın sahâbîler tarafından Resûlullah'tan nakledildiğini ve Hz. Osman'ın (ö. 17/656) da bunu mushafında tespit ettiğini dile getirmişlerdir.⁶

Her dilin kendi içerisinde farklı lehçelerinin bulunması kaçınılmaz bir gerçektir. Kur'an'ın Araplar tarafından daha kolay benimsenmesi için Allah Resûlü'nün Yüce Allah'tan Kur'an'ın Kureys lehçesi dışında farklı lehçelerle de inmesini arzu ettiğine dair rivayetler mevcuttur.⁷

Kıraat kelimesi sözlükte "tilavet etmek, okumak, telaffuz etmek" anlamlarına gelen, قرا fiilinden türeyen bir masdardır.⁸ Terim olarak kıraat ise "Kur'an ayetlerinin okunuşu sırasında harflerde meydana gelen farklılıkları ele alan ilim" şeklinde tarif edilmektedir.⁹ Bu tanıma ek olarak kıraat ilminin değişik ifadelerle tanımlandığı görülmektedir. İbnü'l-Cezerî kıraat ilmini "Kur'an kelimelerinin nasıl okunacağını ve râvilerine nisbet etmek suretiyle bu kelimeler

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *Şahîhu'l-Buḥârî* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2002), *Bed'ü'l-vahy*, 4 (nr.5).

² el-Kıyâme 75/18.

³ Muhammed b. Ömer el-Bâzmûl, *el-Kıraat ve Eseruha fi't-Tefsir ve'l-Aḥkam* (Riyad: Câmîatü'l-ümmi'l-kurâ, h. 1413), I/60.

⁴ Bu hadisi Allah Resûlü'nden 22 sahâbî rivayet etmiştir, Bk., Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî, *es-Sünen*. nşr. Şuayb Arnavûd-Muhammed Kamil Karabelli (y.y.: Dâru risâleti'l-âlemiyye, 1430/2009), "Tefriu' ebvabi'l-vitr", 22; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-şahîh*, Riyad: Beytül'efkârî'd-devliyye, 1998), "Şalât'ül Müsâfirîn ve Kaşruhâ", 272; Muhammed Salim el-Muhaysin, *el-Kıraat ve Eseruha fi 'Ulûmi'l-'Arabiyye* (Kâhire: Mektebetü'l-Külliyâtî'l-Ezheriyye, 1984), I/9.

⁵ Manaya tesir etmeyen bu tarz vecihler usul farklılıkları başlığı altında ele alınmıştır. Bk., Orhan Parlak, Mustafa Memi, "Furkan suresindeki manaya etki eden kıraat farklılıkları", *Turkish Research Journal of Academic Social Science*, 2-1 (2019), 2.

⁶ Bâzmûl, *el-Kıraat*, I/105.

⁷ Übey b. Kab'dan gelen bir rivayet göre Allah Resûlü (a.s) Gıfar oğulları göletinin yanında iken Cebrail (a.s) gelip O'na dedi ki:

"-Azîz ve Celîl olan Allah sana, ümmetine Kur'ân'ı bir harf üzere okumanı emrediyor."

"-Ben, Rabbimden af ve mağfiret dilerim. Şüphesiz ki ümmetim buna güç getiremez."

Sonra Cebrâil ikinci defa gelip aynı minvalde konuştu. Nihayet bu konuşma yedi harfe kadar ulaştı ve Cebrâil dedi ki:

"-Yüce Allah, Kur'ân'ı ümmetine yedi harf üzere okumanı emrediyor. Bunlardan hangisini okurlarsa, doğru okumuş olurlar." Bk., Ebû Dâvûd, *Tefriu' ebvabi'l-vitr*, 22.

⁸ Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr el-Ensârî, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru sadr, ts), "Kara'e", V/3563. Kur'an'ı kerim'de "kıraat" lafzı yer almamakla birlikte "okumak, tilavet etmek" anlamında birçok yerde fiil kalıplarında ve masdar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bk., A'râf 7/204; Nahl 16/98; İsrâ 17/14, 45, 106; Kıyâme 75/17, 18; İnşikâk 84/21; 'Alak 96/1, 3.

⁹ Muhaysin, *el-Kıraat*, I/9.

üzerindeki farklı okuyuşları konu edinen bir ilimdir”¹⁰ ifadesiyle tanımlarken, Râgıb el-İsfahânî, “Tertilde harf ve kelimeleri birbirlerine katmaya kıraat denir”¹¹ şeklinde tanımlamıştır. Taşkoprizâde ise tanımını, “Mütevâtir ihtilâf vecihleri bakımından Allah kelâmı olan Kur’ân-ı Kerîm’in nazmının şekillerinden bahseden bir ilim dalıdır” ifadesiyle dile getirmiştir.¹² Ebû Hayyân da bu ilmi “Kur’an lafızlarının okuma keyfiyetini inceleyen ilim olarak tarif etmiştir.”¹³

Kuran’ı Kerimin okunuşundaki farklılıklar, kronolojik olarak Hz. Peygamber (a.s) dönemine kadar gitmektedir. Bununla ilgili Hz. Ömer (ö. 23/644) ile Hişâm b. Hâkim (ö. 15/636) arasında Furkan sûresi’nin okunuşuyla ilgili farklılık sebebiyle tartışma ortaya çıkınca, durum Allah Resûlüne intikal etmiş Resûlullah (a.s) da “*Böyle nazil oldu*” dedikten sonra “*Bu Kur’an yedi harf üzere inmiştir. Size kolay gelenden okuyunuz*” buyurmuştur.¹⁴

Bu bölümde Mâide sûresi hakkında genel bilgi verildikten sonra sûrede yer alan bazı ayetlerdeki kırâat farklılıklarına ve tefsire etkisine değinilecektir.

1. Mâide Sûresi

1.1. Nüzûlü, Adı ve Fazileti

Çalışmamızın konusu olan Mâide sûresi hicretten sonra Medine’de nâzil olmuştur. Mushaftaki sıralamada 5., iniş sırasına göre ise 112. sûredir. Hudeybiye Antlaşmasının yapıldığı yıldan itibaren nâzil olmaya başlamış, bir kısmı Mekke’nin fethi senesi, bir kısmı ise Vedâ haccında indirilmiştir.¹⁵ Sûrenin bir defada indirildiğine dair rivayetler bulunmakla¹⁶ birlikte genel kabul, Medine döneminde uzun bir dönemde peyderpey indiği yönündedir. Son inen sûre olduğuna dair rivayetler de mevcuttur.¹⁷

¹⁰ Şemsüddin Muhammed b. Muhammed ibnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-mukri’in ve Mürşidü’l-tâlibîn* (Beyrut: Dâr’ul-kütüb’il-ilmîyye, 1400/1980), I/9.

¹¹ Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğaribi’l-Kur’ân*, thk. Safvân Ahmed Dâvûdî (Beyrut: Dâr’ul-kalem, 1412) “kr’e”, 1/668.

¹² Abdülhamit Birişik, “Kıraat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), XXV/426.

¹³ Bâzmûl, *el-Kıraat*, I/77.

¹⁴ Buhârî, Husûmat, 4. Rivayet Ebû Dâvûd’un Sünen’inde de şu şekilde geçmektedir: Ömer b. el-Hattâb’dan (r.a.) demiştir ki: Hişâm b. Hakim b. Hizâm’ı, Furkan sûresini benim okuduğumdan farklı bir şekilde okurken duydum. Hâlbuki onu bana Resûlullah (a.s) öğretmişti. Bu yüzden nerdeyse üzerine atılacaktım. Sonra (vazgeçip) okumasını bitirinceye kadar mühlet verdim ve cübbemi toparlayıp onu Resûlullah (a.s)’a getirdim: Ya Resûlullah! Ben bunu Furkan suresini senin bana okuttuğundan başka bir şekilde okurken duydum, dedim. Hz. Peygamber ona: “Oku!” buyurdu. O da aynen benim duyduğum gibi okudu. Bunun üzerine Resûlullah (a.s): “*Bu sure, böylece nazil oldu*,” buyurdu. Sonra bana: “*Sen oku!*” dedi. Ben de okudum. (Bana) da: “*Bu sure böylece nazil oldu. Şüphesiz bu Kur’an yedi harf üzere nazil olmuştur. Onlardan hangisi kolayınıza gelirse öyle okuyunuz*”, buyurdu. Bk., Ebû Dâvûd, Tefrii’ ebvâbi’l-vitr, 22. Hz. Ömer (r.a) burada ayetin manasının değişmesinden dolayı değil de harflerden dolayı lafızdaki farklılığa itirazda bulunmuştur. Harflerle ilgili ihtilaf zıtlık değil, çeşitlilik. Hadis-i şeriften anlaşıldığına göre Kur’an, lafızlarda farklılık bulursa da mana itibarıyla bir değişiklik söz konusu olmayan 7 vecih üzerine nazil olmuştur.

¹⁵ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (Ankara: Akçağ Yayınları, ts.), III/75.

¹⁶ Ebû Abdurrahman el-Hubulî, Abdullah b. Amr’dan (r.a) şöyle rivayet etmektedir: “*Hz. Peygamber (a.s) devesi üzerindeyken ona Mâide sûresi indi. Binek onu taşıyamadı ve bunun üzerine Allah Resûlü bineğinden indi*. Bk., Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, nşr. Şu’ayb el-Arnâvûd vd., (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, ts.), XI, 218, (nr. 6643).

¹⁷ Abdullah b. ‘Amr’dan (r.a) rivayet olduğuna göre, “*Son inen sûre Maide sûresidir.*” İbn Abbas (r.a) da: “*Son inen sûre Nasr sûresidir.*” demiştir. Bk., Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-Câmi’u’s-şâhih*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma’rûf (Beyrut: Dâr’ul-ğarbi’l-İslâmî, 1996), “Tefsir”, 6 (nr. 3063). Rivayet sened bakımından zayıf görülmüştür. Ayrıca bk., Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLII, 353, (nr. 25547).

Sûre, adını 112-115. ayetler arasında değinilen ve Havâriilerin talebi üzerine Hz. İsa'nın gökten bir yemek sofrası indirilmesi için dua etmesi dolayısıyla Mâide adını almıştır. Ayrıca sûreye, 1. ayette akidlerin yerine getirilmesinin emredilmesinden dolayı " ukûd"; okuyanları azap meleklerinin elinden kurtaracağı için "munkize" (kurtarıcı) ve dini hükümlerin değişik ayetlere serpiştirilmesinden dolayı "muba'sire" (dağınık) adı da verilmiştir.¹⁸

1.2. Sûrenin Konusu

Sûrede Peygamber kıssaları, ehl-i kitap ile ilgili hükümler, ehl-i kitabın dost edinilmemesi, ihramlı iken avlanma yasağı, dinden dönme, yemin ve kefareti, deniz avı, Hz. İsa'nın ümmetine ilişkin konuşmaları, hırsızlık, Allah'tan başkası adına kesilen hayvan, helal ve haram olan yiyecekler, yardımlaşmada ölçü, abdest, gusül, teyemmüm, temizlik ve hac farzıyla ilgili hükümler, yol kesicilik, cihadın önemi, içki ve kumar yasağı, ülkede fesâd çıkarmanın cezası gibi konular yer almaktadır.

İçerik olarak Nisâ sûresinin devamı niteliğinde olan bu sûrede, Yahudi ve Hristiyanların bâtil inançları, Ehl-i Kitabın tutum ve davranışları ağırlıklı ele alınan konular olup bunlarla ilgili önemli açıklamalarda bulunmaktadır.

2. Kıraat Farklılıkları Yönünden Ele Alınan Bazı Ayetler

2.1. Mâide Sûresi 6. Ayet

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهَّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

"Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve - başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi mesh edin (teyemmüm edin). Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz."

Ayette geçen *وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى* lafzını Hamza el-Kûfî (ö. 156/773), Ebû Amr b. el- 'Alâ (ö. 154/771), Asım el- Kûfî (ö. 127/745), İbn Kesîr el-Mekkî (ö. 120/738), Ebû Cafer (ö. 130/747), Halefû'l-Aşir (ö. 229/844) (*وأرجلكم إلى*) şeklinde (lâm) harfini esre olarak, diğer kıraat imamlarından Nâfi' (ö. 169/785), İbn Âmir (ö.118/736), Hafs (ö. 180/796), Kisâi (ö. 189/805), Ya'kûb (ö. 205/821) ise fethalı okumuşlardır.¹⁹ "أرجلكم" lafzındaki "lâm'ı" fethalı okuyanlar göre "vav" harfinin "وَجُوهَكُمْ" kelimesine, esreli okuyanlar ise "بِرُءُوسِكُمْ" lafzına atfedilmiş olduğunu belirtmişlerdir.²⁰ "Lâm" esreli okunduğunda "baş ile birlikte ayakları mesh edin" anlamı verilecek, üstün okunduğunda ise ayakların yüz ve eller gibi yıkanması emri anlaşılacaktır. Bu iki okunuşun birbirine uygunluğu açısından mezhep farklılığı meydana gelmiştir. Çünkü birinde

¹⁸ Hayrettin Karaman vd., *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: DİB Yayınları, 2012), II/199.

¹⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Mücâhid el-Abbâs, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâât*, thk. Şevkî Dayf (Kâhire: Dârü'l-meârif, 1972), 242; Abdurrahman b. Muhammed b. Zencele, *Huccetu'l-Kıraât*, thk. Said el-Efgânî (Beyrut: Daru'r-risâle, ts.), 221; Ömer Özbek, "Kıraat Farklılıklarının Anlama Etkisi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 39/2 (2015), 175.

²⁰ Şemsüddin Muhammed b. Muhammed ibnü'l-Cezerî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-kıraati'l-aşr* (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2003), II/284.

ayaklar mesh edilecek, diğerinde ise yıkanacaktır. Bunun çözümü ise çıplak iken ayakların yıkanması, mest veya potin giyilmiş iken mesh edilmesidir ki meşhur sünnet de bununla sabittir.²¹

Abdestin farzında ayakların mesh edilmesi ile ilgili rivayet sahabeden yalnızca İbn Abbas ve Enes b. Mâlik'ten gelmektedir. İkrime, Alkâme, Dahhâk ve Muhammed Bâkir da “أَرْجُلِكُمْ” şeklinde esreli okumuşlardır. “Lâm” bu halde okunduğunda “ayakları” mesh edin emri ortaya çıkacaktır. Ayakların mesh edilmesi İmâmiye Şîa'sının uygulamasıdır. Fukahânın çoğu ayaklarının yıkanmasının farz olduğunu söylerken, Ebû Dâvûd da yıkamak ile mesh arasını cem etmiş ve yıkayan kişinin aynı zamanda mesh yapmış olacağını belirtmiştir.²²

Ayakların mesh edilmesi görüşünü benimseyenler “أَرْجُلُ” kelimesinin fethalı okunmasının dil açısından uygun olmayan bir kullanım ile ayete yanlış anlam verildiğini iddia etmişlerdir. Hz. Peygamber'in (a.s) abdest alırken topuklarında kuru yer kalan sahabeye hitaben “O topukların vay haline onların ateşten çekeceği var.” buyurduğu sahih rivayeti de te'vil etmişlerdir. Hz. Peygamber'in (a.s) bu hadis-i şeriflerinde necaset bulaşıp da temizlenmeyen topuklara dikkat çektiğini söylemişlerdir. Ayrıca bu ayetin hicrî 6. yılda nazil olmasından hareketle Allah Resûlü'nün (a.s) önceki uygulamalarında abdest alırken ayaklarını yıkadığını bu ayetle birlikte Müslümanlara kolaylık olmak üzere çıplak ayağa mesh edilebileceği hükmünün geldiğini ifade etmişlerdir.²³

Çıplak ayağa mesh edilmesi görüşü kanaatimizce doğru olmayan bir yaklaşımdır. Çünkü Hz. Peygamber'in (a.s) sahih sünneti, ashabın uygulamaları, cumhur-u fukaha'nın açıklamaları çıplak ayağa meshin değil, mestler üzerine meshin caiz olduğu yönündedir. Hasan-ı Basrî'den (ö. 110/728) bu konuda şöyle rivayet aktarılmaktadır: “Bana Hz. Peygamber'in (a.s) ashabından 70 kişi, onu mestleri üzerine mesh ederken anlattılar.”²⁴ Bu rivayet, meshin mestler üzerine yapıldığının açık bir örneğidir. Şayet mest üzerine mesh kabul edilen bir uygulama ve bir kolaylık ise çıplak ayak üzerine mesh varken niçin mest giymeye gerek görülmüştür? Mest üzerine mesh yapılmaktayken çıplak ayağa mesh yapılması aklen mantıklı değildir.

Arap literatüründe atıf yapılan bir kelimenin matufa uygun anlam verilmeyen misalleri mevcuttur. Burada da bu kelime “وَأَرْجُلِكُمْ” olarak “lam” harfi esreli haliyle okunsa bile وَأَمْسَحُوا lafzına atfedilerek “mesh edin” anlamı vermek gerekmediğine dair (جُحْرُ ضَبِّ حَرْبٍ) şiiiri örnek verilmiştir.²⁵ “حَرْبٍ” ifadesi nahiv kuralları açısından “جُحْرُ” kelimesinin sıfatı olması nedeniyle

²¹ Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: “Çıktığımız bir yolculukta Hz. Peygamber (sav) bizden geride kalmıştı. Bize yetiştiğinde ikinci namazı vakti girmişti. O esnada biz abdest alırken ayaklarımızı mesh ediyorduk. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav): “Ateş degecek topukların vay haline”, buyurdu. Bk., Müslim, *Tahâre*, 27; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III/106.

²² Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî, *el-Baḥru'l-muḥîṭ fi't-tefsîr* (Beyrut: Dâr'ul-kütüb'il-İlmiyye, 1971), III/452.

²³ Ayşe Ulya Özek, *Mâide Sûresi 6. Ayet Bağlamında Ayağa Mesh Meselesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 147-159; Süleyman Ateş, “Kur'an ve Sünnetin Işığında Abdestte Ayakları Mesh Etme veya Yıkamanın Hükmü”, *İslâmî Araştırmalar (Dergi)* 3/4 (1989), 189, 191.

²⁴ Abdullah b. Mahmud el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-muḥtâr*, Çev. Ahmet Oğuz, Mustafa Bülent Dadaş, Tahir Tural (İstanbul: Nuh Yayınları, 2017), 1/75. Meshle ilgili diğer rivayetler için bk., Ebû Dâvûd, *Taharet*, 162; Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe el-Kûfî, *el-Musannef*, nşr. Kemal Yusuf el-Hût (Riyad: Mektebü'r-rüşd, 2004), (nr. 1907); Tirmizî, *Taharet*, 96; Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid İbn Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, nşr. Şuayb Arnaût vd. (Beyrut: Dâru risâleti'l-âlemiyye, 1430/2009), “Taharet”, 478; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2003), “Taharet”, 96.

²⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 284.

merfû olarak harekelenmesi gerekirken mecrur gelmiş, ancak manaya merfû olarak etki etmiştir.²⁶

Hız. Peygamber'in (a.s) uygulamalarına ve rivayetlerin geneline bakıldığında ayakların yıkanması görüşü kanaatimize daha yakın bir yorumdur. Nitekim Allah Resûlü'nün (a.s) abdest alırken topukların kuru kalmamasıyla ilgili uyarıları dikkat çekmektedir.²⁷ Osman b. Affân'ın (r.a) abdest almak için su isteyip ayaklarını yıkayarak abdestini tamamladığına dair rivayet de bu konuda delil sayılır.²⁸ Ayrıca İbn Kudâme, Hz. Ali, İbn Abbâs ve Enes b. Mâlik'in bazı söylemleri haricinde sahabenin ayakların yıkanması konusunda icmâ ettiğini belirtmiştir.²⁹ Mezhep imamı da çıplak ayaklara mesh etmenin caiz olmadığını, abdestte ayakları yıkamanın hükmünün farz olduğunu belirtmişlerdir.³⁰

2.2. Mâide Sûresi 45. Ayet

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَكُنَّا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنْ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأَذْنَ بِالْأَذْنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصًا فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

"Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir. Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için kefaret olur. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, zalimlerin ta kendileridir."

İbn Kesîr (ö. 120/738), Ebû Ca'fer (ö. 130/747), Nâfi' (ö. 169/785) "عَلَيْهِمْ" lafzını "عَلَيْهِمْ" şeklinde "mim" harfini dammeli olarak okurken, Hamza (ö. 156/773) ise "عَلَيْهِمْ" şeklinde "he" harfini ötreli okumuştur. Kisâi (ö. 189/805) "وَالْعَيْنَ", "وَالْأَنْفَ", "وَالْأَذْنَ" kelimelerini dammeli olarak okurken her birini birer cümle kabul etmiş ve "cana can" ifadesine mana bakımından atıf yaparak "şunu da emrettik, şunu da yazdık" hitabının mef'ûlü konumunda değerlendirmiştir. Asım (ö. 127/745), Hamza, Nâfi' kıraatlerinde ise bu lafızlar "nefs" kelimesine atıf yapılarak mansûb okunmuştur.³¹ Bu durumda "kısas" hepsinin haberi olarak değerlendirilebilir. Ayette hareke üzerinde ortaya çıkan bu farklı kıraatler manayı değiştirmezken Yüce Allah'ın hükmü sabittir.³² Bir kimse haksız yere bir cana kıydığında veya herhangi bir şekilde yaralama suretiyle zarar verdiğinde aynı cezayı kendisinin de çekmesi haktır. Bunun yanında zarar görenin hakkından

²⁶ Sıfat, tekid ve ma'tuf durumunda bazı kelimeler mecrûr olmamasına rağmen mecrûr kelimeye yakınlığı sebebiyle mecrûr olarak da okunabilirler. Bk. Ebu'l-feth Osman İbn Cinnî, *el-Hasâis*, Muhammed Ali en-Neccâr (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısıriyye, ts.), 1/193; Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv* (İstanbul: M. Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 343-344.

²⁷ Buhârî, Vudû, 27; Müslim, Taharet, 30 (nr. 242). Bu rivayetlerde Hz. Peygamber'in (a.s) abdest alırken kuru kalan topuklarla ilgili "O topukların ateşten çekeceği var." buyurarak ayakların mesh edilmesinin değil, yıkanmasının farz olduğunu işaret etmiştir.

²⁸ "Hz. Osman (r.a) bir gün bir kap su isteyip abdest aldı. Önce ellerini üç kere yıkadı sonra avucuyla kaptan su alıp ağzını çalkaladı ve burnuna su alıp temizledi. Sonra yüzünü üç kere yıkadı, sonra kollarını dirseklere kadar üç kere yıkadı. Sonra başını mesh etti. Sonra iki ayağını üç kere aşık kemiklerine kadar yıkadı. Sonrasında şöyle buyurdu: "Allah Resûlü'nü aynen benim abdest aldığım gibi abdest alırken gördüm." Bk., Buhârî, Vudû, 24 (nr. 159); Müslim, Taharet, 3 (nr. 226); Dârimî, Vudû, (nr.720).

²⁹ Ebû Muhammed Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğnî*, (Kahire: Mektebetü Kâhire, 1968), 1/98.

³⁰ Mehmet Ali Aytakin, "Abdestte Ayağı Yıkamanın ve Mesh Etmenin Fikhî Boyutu", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 5/2 (367-401), 377.

³¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Nesr*, II/285; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 244; İbn Zencele, *Huccetü'l-kıraât*, 125; Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed en-Nehhâs, *İ'râbu'l-Kur'ân*, (ta'lik Abdülmün'im Halil İbrahim), nşr. Muhammed Ali Beydûn (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, h.1421), III/197.

³² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III/187.

feragat etmesi ve kısas hakkını sadakasına sayması da caiz görülmüştür.³³ “وَالْجُرُوحُ” kelimesini ise İbn Kesîr (ö. 120/738), Ebû Amr (ö. 154/771), İbn Âmir (ö. 118/736) dammeli olarak okumaktadır ki, bu durumda öncesinde tek tek açıklanan kısasın bu kelime ile hükümlerinin genelleştirilmesi ve özeti şeklinde olur.³⁴

2.3. Mâide Sûresi 47. Ayet

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَلِيُخَيِّمَ أَهْلَ الْإِنجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ وَمَنْ لَمْ يَخُفْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

“İncil ehli Allah’ın onda indirdiği ile hükümlersin. Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler, fâsıkların ta kendileridir.”

Hamza el-Kûfî (ö. 156/773) “وَلِيُخَيِّمَ” (hükümlersin) lafzını “وَلِيُخَيِّمَ” şeklinde “lâm” harfini esreli, “mim” harfini de fethalı olarak okumuş, diğer kıraat imamları ise yukarıdaki gibi okumuşlardır.³⁵

Hamza (ö. 156/773) kıraatine göre “وَلِيُخَيِّمَ” lafzı mef’ûlün leh olup bir önceki ayetin sonundaki وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ cümlesine atıf olunur. O halde ayetin anlamı “Biz ona (Hz. İsa’ya) incili, müttakiler (Allahtan sakınanlar) için hidayet ve öğüt olmak üzere, İncil’e inananların (kitabı) tasdik etmeleri ve Allah’ın indirdiği ilahi öğütlerle hükmetmeleri için verdik” anlamına gelmektedir.

Hız. İsa (a.s) yeni bir şeriatla gönderilmiş olmakla birlikte tek bir kaynaktan geldiği için genel ilkelerde Tevrat ile (Tevhid, nübüvvet, haşır, adalet gibi) aynı inanç esaslarına sahiptir. Bu bakımdan Kur’an nâzil olmadan önce İncil’e inananlar ona mutlak olarak tâbi olmak, İncil’in tasdik ettiği hususlarda da Tevrat ile amel etmek mecburiyetindedir.³⁶

Ayet-i kerîm’e Hamza (ö. 156/773) kıraatiyle okunduğunda kitabın Hz. İsa’ya (a.s) inananlara tasdik, hidayet ve güzel öğütlerle hükmetmeleri için verildiği anlamını ifade eder. Diğer imamların kıraatiyle okuduğunda da inananlara, Allah’ın indirdiği hidayet ve güzel öğütlerle hükmetmelerinin istendiği anlaşılmaktadır. Yani Hamza kıraatinde İncil, Hz. İsa’ya kitabın bu vasıflarla hükmedilmesi için verildiği söylenirken, diğer kıraatlerde ise Ehli kitaba direk hitap olup, “İncil’e inananlar hükümlersinler” buyurulmuştur. Farklı kıraatlerde ayetin mana olarak aynı doğrultuda olduğu görülmektedir.

2.4. Mâide Sûresi 95. Ayet

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكُمْ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمِ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ

³³ Mâide 5/45.

³⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 285. Kısasta adalet iyi tesis edilmelidir. Kesilen her organın, her yaranın kısası kendi benzeridir. Bir ceza verildiğinde onun ne fazlası ne de azı caiz olabilir. Ancak benzerlik bulunamayan veya benzerliğin kurulamadığı (etin parçalanması, kemik kırılması, eti ezmeden kemiği kırmadan başı yarmak gibi) yaralara kısas yapılmaz. Bu durumda adaletli bir mahkeme veya diyet ile borç ödenebilir. Bk., Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, III/187.

³⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 286; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 244; İbn Zencele, *Huccetu'l-kıraât*, 227.

³⁶ Hayrettin Karaman vd., *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, II/285.

“Ey iman edenler! İhramlı iken avı öldürmeyin. İçinizden kim onu kasten öldürürse öldürdüğü hayvanın dengi (ona) cezadır. (Buna) Kâbe'ye varacak bir kurban olmak üzere içinizden adalet sahibi iki kişi hükmeder (öldürülen avın dengini takdir eder). Yahut (avlanmanın cezası), fakirleri doyurmaktan ibaret bir kefarettir, yahut onun dengi oruç tutmaktır. Ta ki (yasak av yapan) işinin cezasını tatmış olsun. Allah geçmişi affetmiştir. Kim bu suçu tekrar işlerse Allah da ondan karşılığını alır. Allah daima galiptir, öç alandır.”

Ayette geçen “فَجَزَاءٌ مِّثْلُ” lafzının okunuşunda kıraat imamları ihtilaf etmişlerdir. Basrâlılardan bazı kıraat imamları ve Medineliler “فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعْمِ” şeklinde “جزاء” kelimesini مِثْل kelimesine izafet yaparak okurken, Kûfeli kıraat imamları ise yukarıdaki gibi okumuşlardır.³⁷

Hamza el-Kûfi (ö. 156/773), Asım el- Kûfi (ö. 127/745), Kisâi (ö. 189/805), Halefû'l-Aşir (ö. 229/844), Ya'kûb (ö. 205/821) ayeti “فَجَزَاءٌ مِّثْلُ” şeklinde okumuş; Ebû Amr b. el-'Ulâ (ö. 154/771), İbn Kesîr el-Mekkî (ö. 120/738), Ebû Ca'fer (ö. 130/747), Nâfi' (ö. 169/785), İbn Âmir (ö. 118/736) ise “فَجَزَاءٌ مِّثْلُ” olarak okumuşlardır.³⁸ İlk kıraate göre ayet -ihramlı iken kasten av hayvanı öldüren kimse için- “Öldürdüğü hayvanın büyüklük bakımından aynı olan, deve, sığır, koyun veya keçi gibi hayvanlardan bir ceza gerekir”³⁹ anlamına gelir. Çünkü “فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعْمِ” ifadesinde “مِثْلُ” lafzı, “جَزَاءٌ” lafzının bedeli yahut sıfatıdır. “ما” ismi mevsul, “من” ise cezanın müteallakı kabul edildiğinde ayete yukarıdaki anlam verilmiştir. Ayette belirtilen denklikte, suret ve biçim bakımından denklik akla gelse de serçe gibi benzeri bulunmayan hayvanların avlanılmasında aynı surette bir hayvanın ceza olarak ödenmesi mümkün gözükmediğinden âlimler, bahsedilen bu denkliğin manevi/kıymet yönünden denklik olarak kabul edilmesini daha evlâ görmüşlerdir. İmam Muhammed ise sûret ve biçim bakımından denkliği esas alarak geyik veya sırtlan avlayan ihramlının ceza olarak bir koyun, tavşan avlayan bir kimsenin oğlak, tarla faresi avlayan kimsenin dört aylık bir oğlak, deve kuşu avlayan kimsenin bedene, yaban eşiği avlayan kişinin ise sığır kesmesi gerektiğini belirtmiştir. Güvercin ve serçe gibi evcil hayvanlar arasında benzeri bulunmayan hayvanların avlanılması durumunda ise İmam Muhammed, Ebû Hanife ve İmam Yusuf'un dedikleri gibi avlanılan hayvanın kıymetinin verilmesi gerektiği görüşünü benimsemiştir.⁴⁰ İkinci kıraatte ise “مِثْلُ” kelimesinin “جَزَاءٌ” lafzına izafet yapıldığı görülmektedir ki bu durumda ayet, “ öldürdüğü hayvanın mislinin cezası” şeklinde bir anlama gelmektedir. Ayet bu kıraatle okunduğunda da bir önceki kıraatle ortak mana taşımaktadır. Abdullah'ın kıraatinde ise ayet “جَزَاؤُهُ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعْمِ” olarak “جَزَاءٌ” lafzına (hu) muttasıl zamiri getirilerek okunmaktadır. Bu okuyuşta da ayetin manası “Onun cezası öldürdüğü hayvanın dengidir” şeklindedir. Ayetin bu bölümü izafet terkibi yapılarak veya mübtedâ-haber olarak harekelenip okunsa da manada farklılık görülmemektedir.⁴¹

Görüldüğü gibi her iki kıraatte de ayet yakın bir manaya sahip olmakla birlikte ayetin anlam çerçevesinde bir zenginlik söz konusudur. Burada olduğu gibi kıraat farklılıkları bazı durumlarda anlam genişliği sağlamaktadır.

2.5. Mâide Sûresi 112. Ayet

³⁷ Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî ed-Dimyâtî el-Bennâ, *İthâfû fudalâ'i'l-beşer fi (bi)'l-kırâ'ati'l-erba'ate 'aşer*, thk. Enes Mühre (Lübnân: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006), 256; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 247; İbn Zencele, *Huccetu'l-kıraât*, 235; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, VIII/680.

³⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II/290.

³⁹ Hakem tarafından avın değeri takdir edilip değeri nisbetinde Ka'be'ye varacak bir hedy kurbanı alınır veya yiyecek alınıp her fakire yarım sa' olmak üzere dağıtılır. Veyahut her yarım sa' için bir gün oruç tutulur. Bu üç şık arasından tercih edilecek bir ceza vacip olur. Bk., Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III/279.

⁴⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I/545.

⁴¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, VIII/679.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ إِنَّكُمْ مُؤْمِنِينَ

“Hani havariler de, “Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofraya indirebilir mi?” demişlerdi. İsa da, “Eğer mü’minler iseniz, Allah’a karşı gelmekten sakının” demişti.

Ayette geçen “يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ” lafzını Kisâi (ö. 189/805) “تَسْتَطِيعُ رَبُّكَ” şeklinde okurken, Hamza el-Kûfi (ö. 156/773), Ebû Amr b. el-‘Ulâ (ö. 154/771), Asım el-Kûfi (ö. 127/745), İbn Kesîr el-Mekkî (ö. 120/738), Ebû Ca’fer (ö. 130/747), Halefû’l-Aşir (ö. 229/844), Nâfi’ (ö. 169/785), İbn Âmir (ö. 118/736), Ya’kûb (ö. 205/821) ise yukarıdaki gibi okumuşlardır.⁴²

Ayette geçen “هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ” (Rabbin bize gökten bir sofraya indirebilir mi?) anlamına gelen bölümünün havariler tarafından sorulduğu görülmektedir. Kisâi (ö. 189/805), havâirilerin Allah’ın gökten bir sofraya indirebilmeye zaten muktedir olduğunu dolayısıyla böyle bir soru sormayacaklarını belirterek ayeti “هَلْ تَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ” şeklinde okumuştur.⁴³ Burada fail, “تَسْتَطِيعُ” fiilin zamiri olan müstetir “أنت”, meful ise “رَبُّكَ” lafzı olarak açıklanmıştır. Ayet Kisâi’nin (ö. 189/805) okuyuşuna göre “*Sen Rabbinden istemeye güç yetirir misin?*” anlamına gelmektedir.⁴⁴

Taberî, (ö. 310/923) tefsirinde sahabe ve tâbiî’den bir grup ulemanın ayeti “هَلْ تَسْتَطِيعُ رَبُّكَ” “Rabbinden isteyebilir misin?” anlamıyla okuduklarını belirtmiş, ve İbn Ebû Müleyke’nin (ö. 117/735) Hz. Aişe’den (ö. 58/678) şöyle rivayette bulunduğunu aktarmıştır. “*Havâiriler Allah Teâlâ’nın kendilerine gökten sofraya indirmeye muktedir olduğundan şüphe duymuyorlardı. Bundan dolayı Hz. İsa’ya ‘هل تستطيع أنت ذلك؟’ ‘Sen bunu isteyebilir misin?’ demişlerdi.*⁴⁵ Bu rivayet, Kisâi’nin okuyuşunu desteklemektedir.

Kurtubî, o dönemde havâirilerin henüz tam bir teslimiyet içinde olmadığını ve imanlarında zaaf bulunduğu yorumunu yapmıştır. Havâirilerin bu talebi, Bakara sûresi’nin 260. ayetinde geçen, Hz. İbrahim’in (a.s) “*Rabbim ölüleri nasıl diriltiyorsun, bana göster*” ifadesine de benzetmiştir.⁴⁶ Böylece Havâiriler kalben mutmain olacaklar ve Hz. İsa’nın (a.s) tebliğiyle ilgili gönüllerinde hiçbir tereddüt kalmayacaktır. “*Rabbin gökten sofraya indirebilir mi?*” lafzını “Rabbin bize gökten sofraya indirir mi, Rabbin buna rıza gösterir mi, böyle bir talep sünnetullah çerçevesinde uygun olur mu? Ya da Kisâi’nin (ö. 189/805) kıraatıyla “*Sen Rabbinden bize bir sofraya indirmesini isteyebilir misin?*” şeklinde de anlamak mümkündür. Her iki kıraat ile de ayetin müşterek anlama sahip olduğu görülmektedir.

Kıraat imamların büyük çoğunluğu ayeti “هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ” şeklinde okumuştur.⁴⁷ Henüz iman gönüllerine tam olarak yerleşmemiş olan Havâirilerin, kalplerinin tam anlamıyla kanaat getirebilmesi için Peygamberlerine bu soruyu sordukları, Hz. İsa’nın da “*Şayet iman ediyorsanız Allah’a karşı gelmekten sakının*” ikazıyla da devamındaki ayette⁴⁸ maksatlarını izah ettikleri

⁴² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II/292.

⁴³ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-seb’a*, 249; İbn Zencele, *Huccetu’l-kıraât*, 240.

⁴⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II/293. Celal Yıldırım da ayete “Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofraya indirebilir mi? “veya sen Rabbinden böyle bir istekte bulunabilir misin?” diye meal vererek iki farklı kıraate de yer vermiştir.

⁴⁵ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 2001), IX/118.

⁴⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi’l-Kur’ân*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2006), VIII/284.

⁴⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-‘Absî el-Ferrâ’, *Me’âni’l-kur’ân* (Mısır: Dâru’l-Mısriyye, ts.), 325.

⁴⁸ Maide 5/113. “Onlar, “İstiyoruz ki ondan yiyelim, kalplerimiz yatışsın. Senin bize doğru söylediğini bilelim ve ona, (gözü ile) görmüş şahitlerden olalım” demişlerdi.

görülmektedir. Ayet-i kerim'e Havâriilerin, Allah Teala'nın kudretinden şüphe duymadıkları, ancak hiçbir tereddütlerinin kalmaması için peygamberlerinden bir mucize bekledikleri şeklinde anlaşılabilir. Ayet-i kerim'e Kisâi'nin kırâatiyle de okunduğunda anlamında büyük bir değişiklik görülmemektedir.

Sonuç

Kıraat farklılıkları Kur'an'ın tefsirinde müfessirlerin ele aldığı konulardan biri olmuştur. Nitekim Kur'an ayetlerinin yorumu ve izahında bu farklılıklar zenginlik oluşturmaktadır. Müfessirler çalışmalarında kıraat ilminden çokça istifade etmekle birlikte bu ilmin kapsamına giren harf ve hareketlerin telaffuz şekilleri olan "cehr, imâle, teshil, tahkik, taḥfif, hems ve ğunne" gibi konulara girmemişlerdir. Çünkü bunlar tefsir ilminin ilgilendiği hususlar arasında değildir. Kıraat ilminin tefsire bakan yönü ise kelimeleri meydana getiren harflerin farklı okunuş şekilleridir.

Kur'an-ı Kerim'in yedi harf üzere nazil olması ve farklı okuyuş şekillerinin bulunması okuyanlar için telaffuzda bir kolaylık, ruhsat ve rahmettir.

Kıraatler, ayetlerin farklı yorumlanmasına imkân tanımakla birlikte değişik fıkhi yorumların oluşmasında da etki sahibidir. Kimi durumlarda farklılıktan kaynaklı iki hüküm çıkmakla birlikte bunların her ikisi de doğru kabul edilmektedir. Bu durum, fıkıh ilminde hüküm vermede ve tefsir ilminde de anlam zenginliği oluşturmada kolaylık sağlamıştır.

Bu makalede, Kur'an-ı Kerim'in 5. sûresi olan Mâide sûresindeki bazı ayetlerde görülen kıraat farklılıkları tahlil edilmiş ve 6, 45, 47, 95 ve 112. ayetlerdeki 5 farklı kelimenin ihtilaf ile okunduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın sınırları içinde, bu surenin 6. ayeti dışında incelediğimiz ayetlerin manayı tamamen değiştirmedeği görülse de farklı kıraatlerin, Kur'an-ı Kerim'in ne kadar veciz olduğunu göstermesi ve mana derinliğini ortaya koyması bakımından öneme haizdir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî'. *Müsned*. nşr. Şu'ayb el-Arnâvûd vd., 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, ts.
- Ateş, Süleyman. "Kur'an ve Sünnetin Işığında Abdestte Ayakları Mesh etme veya Yıkamanın Hükümü". *İslâmî Araştırmalar (Dergi)* 3/4 (1989), 188-193.
- Aytekin, Mehmet Ali. "Abdestte Ayağı Yıkamanın ve Mesh Etmenin Fikhî Boyutu". *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2020), 367-401.
- Bâzmûl, Muhammed b. Ömer. *el-Kırâat ve Eseruha fi't-Tefsir ve'l-Aḥkam*. Riyad: Câmiatü'l-ümmi'l-kurâ, h. 1412.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Sahîhu'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2002.
- İbnu'l-Cezerî, Şemsüddin Muhammed b. Muhammed. *Müncidü'l-mukri'în ve Mürşidü'd-tâlibîn*. Beyrut: Dâr'ul-kütüb'il-ilmîyye, 1400/1980.
- İbnu'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed. *Şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-kıraati'l-aşr*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-kütüb'il-ilmîyye, 2003.
- İbn Cinnî, Ebu'l-feth Osman. *el-Hasâis*. Muhammed Ali en-Neccâr. 3 Cilt. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyye, 4. Basım, ts.

- Çörtü, Mustafa Meral. *Arapça Dilbilgisi Nahiv*. İstanbul: M. Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 20. Basım, 2016.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân. *Sünenü'd-Dârimî*. thk. Hüseyin Selim Esed. 4 Cilt. Riyad: Dar'ül-muğnî li'n-neşri ve't tevzi', 4. Basım, 2000.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî el-Bennâ. *İthâfû fuzalâ'i'l-beşer fi (bi)'l-kırâ'âti'l-erba'ate 'aşer*. thk. Enes Mühre. Lübnân: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2006.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî. *es-Sünen*. nşr. Şuayb Arnaut-Muhammed Kamil Karabelli. 7 Cilt. Dâru risâleti'l-âlemiyye, 1430/2009.
- Ebû Muhammed Muvaffakuddin İbn Kudâme. *el-Muğnî*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü Kâhire, 1968.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî. *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr*. thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed. 8 Cilt. Beyrut: Dâr'ul kütüb'il-ilmiiyye, 1993.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *el-Musannef*. nşr. Kemal Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebü'r-rüşd, 5. Basım, 2004.
- el-Ferrâ', Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî. *Me'âni'l-Kur'ân*. Mısır: Dâru'l-Mısriyye, ts.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2012.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kurân*. nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2006.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *es-Sünen*. nşr. Şuayb Arnaût vd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru risâleti'l-âlemiyye, 1430/2009.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud. *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-muhtâr*. Çev. Ahmet Oğuz, Mustafa Bülent Dadaş, Tahir Tural. 5 Cilt. İstanbul: Nuh Yayınları, 2017.
- Muhaysin, Muhammed Salim. *el-Kırâât ve eseruha fi 'ulûmi'l-Arabiyye*. 3 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-külliyâtî'l-ezheriyye, 1984.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed Mûsâ el-Abbâs. *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâât*. thk. Şevkî Dayf. Kâhire: Dârü'l-meârif, 1972.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahih*. Riyad: Beytü'l-efkâri'd-devliyye, 1998.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *İ'râbu'l-Kur'ân*. (ta'lik Abdülmün 'im Halil İbrahim). nşr. Muhammed Ali Beydûn. Beyrut: Dar'ül-Kütübi'l-İlmiyye, h 1421.
- Nesâi, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 4. Basım, 2003.
- Özbek, Ömer. "Kıraat Farklılıklarının Anlama Etkisi". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 39/2 (2015), 163-181.
- Özek, Ayşe Ulya. *Mâide Sûresi 6. Ayet Bağlamında Ayağa Mesh Meselesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Parlak, Orhan. Memi, Mustafa. "Furkan suresindeki manaya etki eden kıraat farklılıkları". *Turkish Research Journal of Academic Social Science* 2/1, (2019), 1-7.

- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Ahmed Dâvûdî. Beyrut: Dâru'l-kalem, 1412.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. nşr. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Dâru hicr, 2001.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *el-Câmi'u's-sahih*. nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 3. Basım, 1996.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 8 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, ts.
- İbn Zencele, Abdurrahman b. Muhammed. *Hucetu'l-Kıraât*. thk. Said el-Efgânî. Beyrut: Daru'r-risâle, ts.